

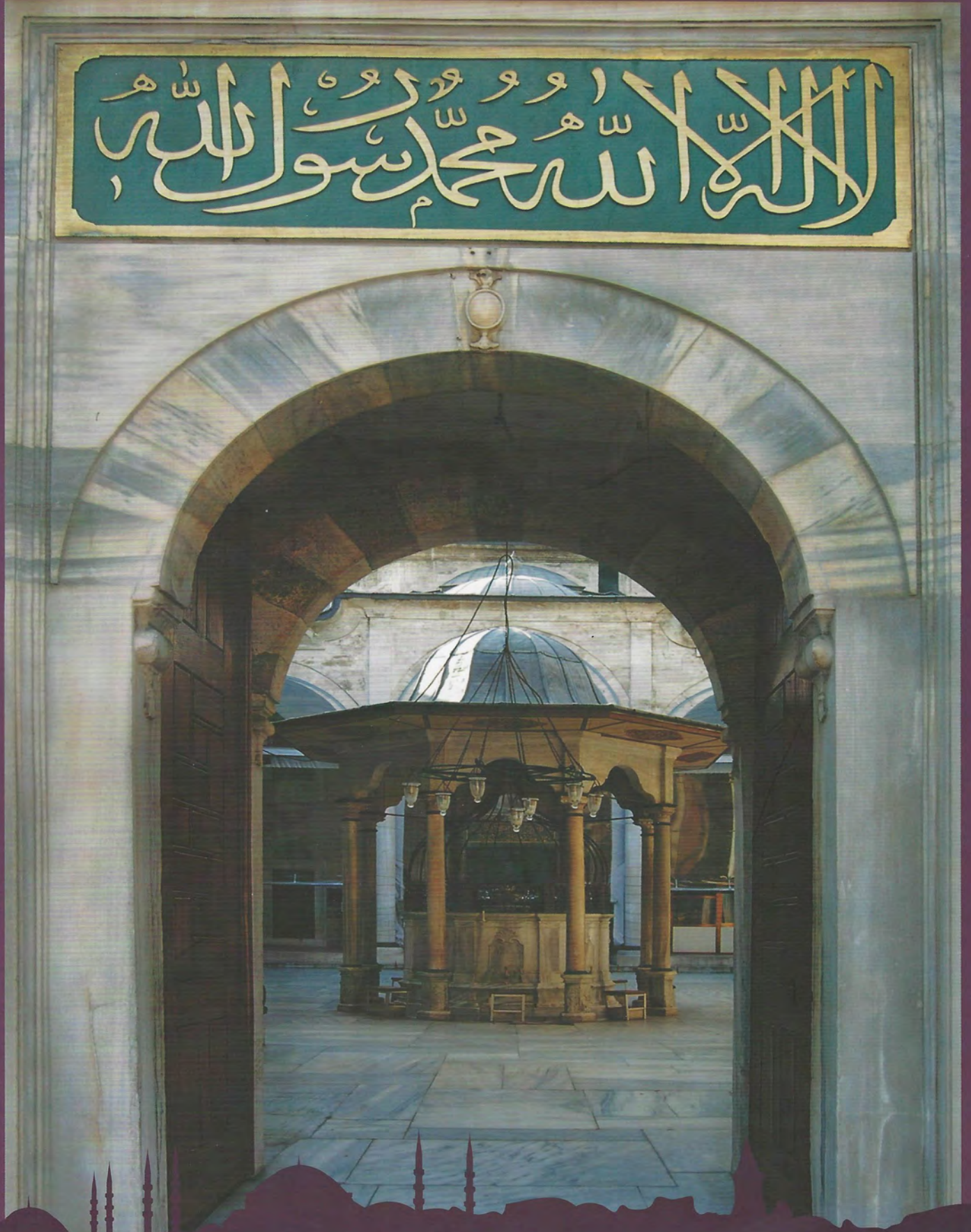
restorasyon

Restorasyon | Konservasyon | Arkeoloji | Sanat Tarihi | Yıl: 2018 Sayı: 17

YILLIĞI

ISSN: 2146-3166

S U N U Ş

Bir amaçtan yola çıkarak, hedeflere varmak üzere tüm olanaklarımızı seferber ettik. Her sayının zamanında çıkması neticesinde dinamik ve kurumsal bir duruş ortaya çıkmış oldu. İçerik itibarıyla hazırlanması kolay olmayan bir derginin sürekliliğe kavuşturulması da kurumsallığın göstergesidir. Amacımız, restorasyon alanında kabul gören, önemli eserlerin gerek proje ve gerekse restorasyon uygulamalarının anlatımlarının bilimsel ve teknik açıdan sizlere ulaşmasını sağlamaktır. Bu köprü görevini başardığımızın kanaati içindeyiz.

Bugüne kadar, yakın geçmişte pek çok eski eser yapıyla ilgili çalışmalar yapıldı. Her ne kadar farklı kurumların da bu işte katkıları önemli olsa da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar daha yoğundur. Eski yapıların çeşitliliği açısından da durum bu minvaldedir. İstanbul'da ise daha belirgindir. Yapı çeşitliliği ve restorasyon uygulamasının en fazla olduğu Şehri İstanbul, eski eserlerin başkenti gibidir. Geçmişine yakışır bir asaletle donanan yapılar, tılsımlı bir gömlek gibi sarmaktadır şehri. Hakkında yazılan şiir ve metinler kadar, şair ve yazarlara onları yazdıranlar arasında işte bu anıt ve yapılar yer almaktadır. Bu zenginliğin kıymetini bilmek, hepimizin görevi. Her türlü tahribattan kaçınmak ve en önemlisi tahribata yol açanlara karşı uyarıcı olmak ve zenginliğimizin koruyucusu olmamız gerekli. Çünkü bizi biz yapan şeyler içinde manevi değerler ve sonrasında maddi kültür değerleri gelmektedir. Yani, her baktığımızda gücümüzü aldığımız eski yapılarımız.

Bu konularda söylenecek çok konu ve söz mevcuttur. Hele konu İstanbul ve eski eserleri olunca daha da bir yoğunluk kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle, içeriği eski yapılar ve bunlarla ilgili çalışmaların anlatıldığı makalelerin oluşturduğu, artık bir süreklilik kazanan ve markalaşan Vakıf Restorasyon Yıllığı'nın 17. Sayısının hayırlı olmasını diliyorum.

Dr. Adnan Ertem
Vakıflar Genel Müdürü

Ö N S Ö Z

Birbirinden güzel yazılarla yeniden karşınızdayız. Bir yandan Ahlat'ın Anadolu kokan iklimine sığınmış bir türbe yapısının korunma sorunları, bir yanda Üsküdar'daki Valide Sultan Külliyesi ile Cemile Sultan Sahilsarayı... Nihayetinde Nuruosmaniye ve Teşvikiye Camileri hakkında hazırlanmış arşive dayalı birer çalışma. Tüm yazılar güzel görsellerle yoğrulmuş, dolu dolu ve özel bilgiler içeriyor.

Geçtiğimiz mayıs ayında yitirdiğimiz çok değerli İstanbul araştırmacısı, Bizans ve Osmanlı mimarisi konusunda dünya çapında önemli çalışmalara imza atan Prof. Dr. Semavi Eyice'nin anısına dergimizde bir bölüm açtık. Bu bölüme katkı sağlayan herkese ayrıca teşekkür ediyorum.

Diğer yandan, 16. sayı ile 17. sayı arasında geçen zaman aralığında iki caminin restorasyon sonrası açılışını yapmanın mutluluğunu yaşadık. İkisi de Beyoğlu'nun Cihangir semtinde bulunan yapılardan ilk açılışını yaptığımız, İlyas Çelebi Camisi oldu. Tüm eski detaylarıyla yeniden vücut bulan bu caminin ardındansa, büyük usta Mimar Sinan'ın yaptığı, ancak sonraki süreçte çeşitli nedenlerle iki kez yeniden yapılan Şehzade Cihangir Camisi'nin açılışını gerçekleştirdik. Kutsal değerlerimizden olan eski yapılarımıza sahip çıkıyor olmak, her biten çalışma sonrası yeni işler konusunda bizleri daha çok yüreklendirmekte.

Son olarak, Vakıf Restorasyon Yıllığı'nın 17. sayısına gerek yazılarıyla, gerek değerlendirmeleriyle katkı sağlayan herkese ayrı ayrı teşekkür eder, yeni sayının hayırlı olmasını temenni ederim.

Mürsel Sarı
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürü

Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Yayınıdır.
Restorasyon-Konservasyon-Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı
Yıl: 2018 Sayı: 17

Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Adına Sahibi
Mürsel SARI
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürü

Yazı İşleri Müdürü / Tashih
Murat SAV

İngilizce Tashih
Hatice MEMNUN

Yayın Kurulu
Prof. Dr. E. Fusun ALİOĞLU
Hayri Fehmi YILMAZ
Dr. Esin Demirel İŞLİ
Dr. Olcay AYDEMİR
Murat SAV
Ömer DABANLI
Acar AVUNDUK

Editör
H. Murat CEYLAN

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Şerife ATLIHAN / M.Ü. Tekstil Bölümü
Prof. Dr. Önder BİLGİ / İ.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Prof. Dr. Oğuz CEYLAN / M.S.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Feridun ÇILI / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Erol GÜRDAL / İ.T.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM / M.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ / İ.Ü. Arkeoloji / Prehistorya Bölümü
Doç. Dr. Ahmet GÜLEÇ / İ.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Doç. Dr. Seden Acun ÖZGÜNLER / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Doç. Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ / İ.Ü. Güzel Sanatlar Fak.
Yard. Doç. Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU / İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü
Yard. Doç. Dr. Fatih Köse / Namık Kemal Üniversitesi
Yard. Doç. Dr. Özkan ERTUĞRUL / Trakya Ü. Sanat Tarihi Böl.
Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU / İstanbul Yeni Yüzyıl Ün.

Kapak ve Sayfa Tasarım
H. Murat CEYLAN

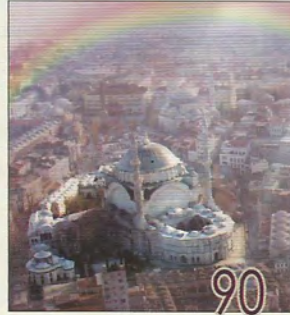
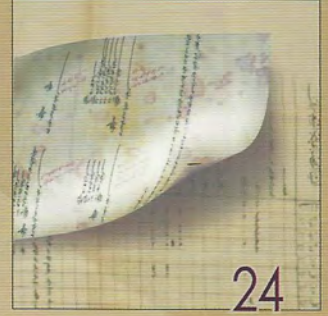
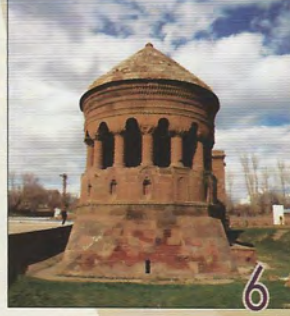
Basım
OKSİJEN BASIM Yüzüncü Yıl Mah.
Matbaacılar Sitesi 2. Cad. No:202/A Bağcılar / İST.
Tel: (0212) 325 71 25 Fax: (0212) 325 61 99
www.oksijenbasim.com.tr

İletişim
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü
Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğü
İnönü Cad. No. 2 Kat 5 Taksim / İSTANBUL
Tlf: (0212) 251 88 10 / 7201-7203
www.vgm.gov.tr | http://istanbulavrupa.vgm.gov.tr

Vakıf Restorasyon Yıllığı hakemli bir dergidir.
Makalelerdeki yazılardan yazarları sorumludur.
Kaynak belirtilmek koşulu ile alıntı yapılabilir.
6 ayda bir yayınlanır, Yayın dili Türkçe'dir.
Para ile satılmaz.
2000 Adet basılmıştır.

Kapak görseli: Laleli Camii

İÇİNDEKİLER

6 Ahlat Emir Bayındır Kümbetinin Mimari Niteliği ve Koruma Sorunları Üzerine Bir Çalışma
A Study on the Architectural Features and Conservation Problems of the Tomb of Emir Bayındır in Ahlat
Dr. A. Esin Kuleli

24 BOA Belgeleri Işığında Teşvikiye Camisi'nin 19. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Restorasyonları
Restoration Implementitions of the Teşvikiye Mosque in the Second Half of 19th Century Depending on the Ottoman Archives of the Prime Ministry
Canan Akkaya

58 Emetullah Gülnuş Rabia Valide Sultan ve Üsküdar Yeni Valide Camii
Emetullah Gülnuş Rabia Valide Sultan and The Yeni Valide Mosque in Üsküdar
Seda Coşkun

76 İstanbul Anadolu Yakasında Günümüze Ulaşmayan Vakıf Eseri Kültür Varlıkları-2 / Cemile Sultan Sahilsarayı
Lost Cultural Properties of Foundational Works on Anatolian Side of Istanbul-2 / Cemile Sultan Shore Palace
İdris Botan, İhsan Eriş, Özgür Yağcı

90 Nuruosmaniye Külliyesi'nin Mali ve Sosyal Yönü
The Nuruosmaniye Complex in Terms of Financial and Social
Dr. Osman Taşkın

108 Ustaya Saygı / Semavi Eyice
Respect for the Master / Semavi Eyice
Erdem Yücel, Ferudun Özgümüş, Enis Karakaya, Murat Sav, Hayri Fehmi Yılmaz

126 Açılışlar

**AHLAT EMİR BAYINDIR KÜMBETİNİN
MİMARİ NİTELİĞİ VE
KORUMA SORUNLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**
**A STUDY ON THE ARCHITECTURAL FEATURES AND
CONSERVATION PROBLEMS OF THE
TOMB OF EMİR BAYINDIR IN AHLAT**

Dr. A. Esin Kuleli | *Antalya Bilim Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi*

Bitlis, Ahlat'ta cami, hamam, kale, köprü, ev gibi pek çok kültür varlığının yanı sıra, Ortaçağ İslam mimarisinde önemli yer tutan mezar alanları ve kümbet olarak tanımlanan mezar yapıları bulunmaktadır. Emir Bayındır Kümbeti, özgün niteliğini büyük oranda koruyarak günümüze gelebilmiştir. Ahlat'ta bulunan diğer kümbetlerden farklılık gösteren yapıda, aynı kotta yarı açık ve kapalı alan düzenlemesi birlikte kullanılarak, tasarım yapılmıştır. Bu tasarım yaklaşımına, Ahlat'ta aynı dönemde ya da daha sonraki süreçte inşa edilen kümbet mimarisinde rastlanılmamıştır.

Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce Emir Bayındır Kümbeti'nin koruma sorunları dikkate alınarak, koruma projelerinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu çalışmada kümbetin belgeleme, restitüsyon araştırması, restorasyon projesi ve kısmi çevre düzenlemesi aşamalarında yapılan çizimler, literatür ve arşiv araştırmalarından elde edilen bilgiler ve koruma müdahale önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kümbet, Ahlat, Emir Bayındır, Akkoyunlu, Belgeleme, Koruma.

In addition to many cultural heritage such as mosques, baths, castles, bridges and houses in Ahlat, Bitlis, there are cemeteries and tombs known as 'kümbet' which have an important place in Middle Age Islamic Architecture. The Tomb of Emir Bayındır has been able to survive today while preserving its original character. The structure is different from the other tombs in Ahlat and the design was formed by considering semi-open and closed area arrangement together. This design approach has not been observed in the tomb architecture built in Ahlat during either in the same or later period.

It was decided to prepare conservation projects by taking into consideration the conservation problems of the Tomb of Bayındır by Bitlis Regional Directorate of Foundations. In this study; documentation, restitution survey, restoration project drawings with partial landscape design stages, literatural information, archival research and conservation intervention proposals are presented.

Keywords: Kumbet, Ahlat, Emir Bayındır, Akkoyunlu, Documentation, Conservation

Giriş

Emir Bayındır Kümbeti, Akkoyunlu hükümdarı Bayındır Bey için 1481 yılında inşa edilmiştir (Sözen 1981, Uluçam 2002, Şerif 1932). Bitlis ili, Ahlat ilçesinde yer alan yapı, XV. yüzyılda Ahlat ve çevresinde mimari alandaki değişiklik ve yenilikleri yansıtmaya açısından ilginç bir örnektir. İlk bakışta genel çizgileriyle geçmiş örneklerle benzer olmasına karşılık, silindirik gövdenin bir bölümünün yuvarlak kemerli ve sütunlu olarak dışarıya açılması bir yeniliktir (Sözen 1981: 213). Yapının mimari özellikleri anlatılırken Sözen (1981), Uluçam (2002), Şerif (1932)'in araştırmalarından yararlanılmış, Tuncer'in rölemlerini içeren yayınlardaki yazılı ve görsel belgeler, literatür araştırması ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivlerindeki yazılı ve görsel belgeler irdelenmiştir. Çalışmada, Ahlat'ın kısa tarihçesinin ve Ahlat kümbetleri ile ilgili genel bilgilerin verilmesinden sonra, yapının mimari üslubu ve niteliği tanımlanmıştır. Daha sonra yapının belgeleme, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlandığı süreçte edinilen bilgiler ve yapılan çizimlerden bir bölümü araştırmacılarla paylaşılmıştır.

1. Tarihi Süreçte Ahlat

Bitlis iline bağlı Ahlat ilçesi, Van Gölü'nün kuzeybatısında Süphan ve Nemrut dağlarının arasında, göle doğru yönelen hafif meyilli bir platoda yer almaktadır. Uluçam, Ahlat'ın stratejik konumu ve yerleşime uygun toprakları ile tarih boyunca farklı devletlerin ilgisini çektiğini ifade etmektedir (Uluçam 2002: 184). Adilcevaz ve Ahlat şehirleri, coğrafi konumları gereği önemli güç merkezlerinin çatışma sahası içinde kalması sebebiyle, bu yerleşimlerin gerek Osmanlı döneminin öncesinde, gerekse Osmanlı döneminde büyük oranda harap olmalarına varan felaketlerin yaşandığı bilinmektedir (Kılıç 1999: XVII).

Ahlat, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan döneminden başlayarak (1063), Anadolu'ya yapılan akın ve fetih hareketlerinde üs olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Ahlat, Emir Sunduk'un idaresine geçmiş, 1071 yılından itibaren de Alparslan'ın valileri tarafından yönetilmiştir. Daha sonra XII. yüzyılın başlarından itibaren Ahlatşahlar adıyla

anılan Selçuklular'ın bir kolunun başkenti olan Ahlat, İslam aleminin en büyük şehirlerinden biri haline gelmiş ve "Kubbe'tül İslam" ünvanıyla tarihinin en parlak devrini yaşamıştır. Moğol istilalarından olumsuz etkilenen şehir, 1472'de Akkoyunlu hükümdarı Bayındır Bey'in altı aylık kuşatması sonucunda, Akkoyunlu idaresine bağlanmıştır (Uluçam 2002: 184-185).

16. yüzyılın ilk yarısında, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferinden sonra Ahlat, Adilcevaz ve Erciş Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1555 yılına kadar süren Osmanlı-Safavi mücadelesi Ahlat'ı olumsuz etkilemiş, kent önemini tamamen kaybederek, Adilcevaz sancağının bir kazası yapılmıştır. Ahlat, Tanzimat'tan sonra Van eyaletine, II. Abdülhamit devrinde ise Bitlis vilayetine bağlanmıştır (Uluçam 2002: 185).

2. Ahlat Kümbetleri

Ahlat, kültür varlıkları açısından incelendiğinde, ilçenin en önemli özelliklerinden birinin tarihî mezarlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'nın yaptığı kazı ve araştırmalara atıfta bulunarak, Ahlat'ın mezarlıkları bakımından Ortaçağ Türk-İslâm dünyasında özel bir yere sahip olduğunu bildirmektedir. Ahlat'ın en büyük ve en önemli mezarlığı olan Meydanlık Mezarlığı, kuzeyden Taht-ı Süleyman yolu ile Tatvan Şosesi, doğudan batıya İki Kubbe Mahallesi ile Harabe Şehir arasındaki geniş düzlüğü kaplayan alanda yer almaktadır. Meydanlık Mezarlığı'nda XII. yüzyılın başlarından XVI. yüzyıla kadar tarihlenen çeşitli tiplerde bin kadar mezar taşı bulunmaktadır (Kılıç 1999: 128) (Fotoğraf 1).

Ahlat'taki kümbet ve türbelerin bazıları, zâviye ve mescitlerin yanında konumlandırılmıştır. Ancak bir vakıf bünyesinde olmayan, sadece tekil bir mezar yapısı olarak inşa edilen bazı kümbetler de vardır ve bu tür yapılar doğal olarak vakıf kayıtlarına işlenmemiştir. Bu nedenle bazı kümbetlerin kime ait olduğu da bilinmemektedir. Araştırmacıların Ahlat kümbetlerine ilişkin yayınlarında kümbetlerin listesi verilmekte, kümbetlere ait görseller ve tanımlamalar bulunmaktadır (Şerif 1932, Tabak 1972, Tuncer 1991).

Fotoğraf 1. Meydanlık Mezarlığından bir görünüş.

3. Emir Bayındır Kümbeti

Halk arasında “Parmaklıklı Kümbet” adıyla tanınan yapı, İki Kubbe Mahallesi’nin batısında, Tahtı Süleyman Mahallesi’ne bakan alanda, Emir Bayındır Mescidi’nin güneyinde yer almaktadır (Fotoğraf 2, Şekil 1-2). Kümbetin külah kısmının altında yer alan ve kümbeti çevreleyen Selçuk nesihisi ile yazılmış kitâbeye göre, yapı Emir Bayındır Bey için eşi Şah Selime Hatun tarafından 886/1481 yılında yaptırılmıştır (Fotoğraf 3) (Uluçam 2002: 202). 1923 yılında öğretmen olarak Bitlis’e atanan Şerif, Ahlat’ta bulunan çok sayıda yapı-

nın kitâbelerini incelemiş, yazmış, yorumlamış, fotoğraflamış ve sonra yayınlamıştır. Yazar, Emir Bayındır Kümbeti’ni çevreleyen kitâbeden bahsederken, yazıttan Bayındır ve babası Rüstem Bey’in Ahlat’ta kuvvetli bir hükümet kurarak, adaletli kanunlar ile halkın emniyet ve huzurunu temin ettiklerinin anlaşıldığını bildirmektedir (Şerif 1932: 77).

Anadolu’da gelişen mezar anıtları geleneği içerisinde yer alan Emir Bayındır Kümbeti’nin çevresinde mescit ve zaviyeden oluşan bir yapılar topluluğu yer almaktadır (Sözen 1981: 155). Uzunçarşılı da Anadolu Beylikleri ile ilgili yazınında, Bayındır Bey bin Rüstem’in Ahlat’ta inşa ettirdiği imaret, medrese, cami ve hamam yapılarından bahsetmektedir (Uzunçarşılı: 230).

Fotoğraf 2. Emir Bayındır Kümbeti ve yanındaki Emir Bayındır Mescidi’nin görünümü, Tarihsiz (VGMA).

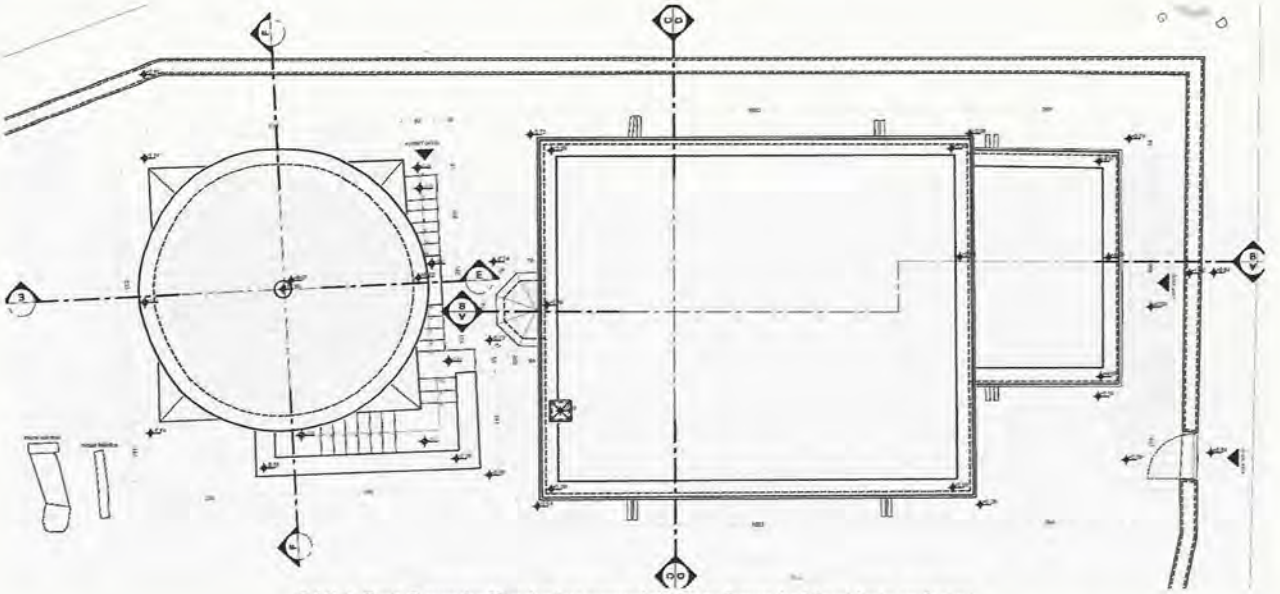
Fotoğraf 3. Yapım kitabesi.

3.1. Yapının Mimari Üslubu ve İnşa Edildiği Dönemde Kültürel ve Mimari Etkileşimler

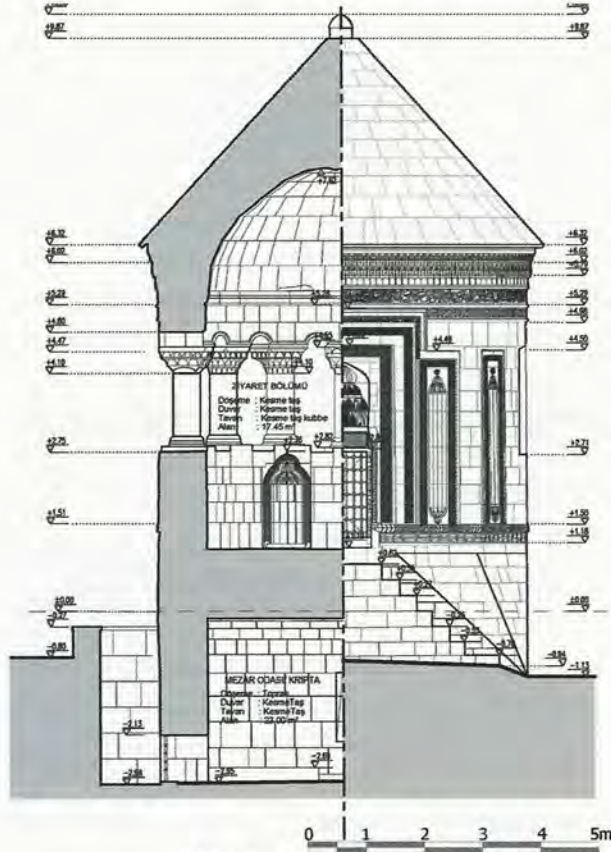
Abdürrahim Şerif, Bayındır Camisi’nin duvarında, “Amel Baba Han” yazdığını ve bu mimarın hem caminin, hem de kümbetin mimarı olduğunu ifade etmektedir (Şerif 1932: 78). Sözen ise, kümbetin üzerinde mimarın adını veren bir yazıtın olmamasına atıfta bulunarak, caminin üzerindeki yazıtta adı geçen, “Baba Can Beğ”in kümbetin de mimarı olduğunun ileri sürüldüğünü bildirmektedir (Sözen 1981: 155).

Kümbetin mimarının kimliği kesin olarak bilinmediğinden, yapının mimari üslubu konusunda farklı görüş ve tartışmalar bulunmakta olup, bu görüşler aşağıda özetlenmiştir.

Uluçam, Türk-İslam anıt mezar mimarisinde başka örneği bulunmayan Emir Bayındır Kümbeti, tasarım ve uygulamada bir ilki oluştururken, kendi içinde çözümlenememiş bazı problemleri de birlikte taşımaktadır. Ölçü ve oranlardaki başarısızlıkların yanı sıra, seyir köşkü biçiminde gövdenin hafifletilmesi ve bezemeleri yapının kitlesel ağırlığı ve hantal görünüşünü ortadan kaldıramamıştır. Şeklinde görüşünü vermektedir. (Uluçam 2002: 205).

Şekil 1. Emir Bayındır Kümbeti ve yanındaki Emir Bayındır Mescidinin yerleşimi.

Şekil 2. Emir Bayındır Kümbeti.

Sözen ise yayınında, bazı araştırmacıların Emir Bayındır Kümbeti'nin mimarının, Emir Bayındır Mescidi'nin mimarı olan Baba Can Beğ olduğunun ve Azerbaycan'dan gelme olasılığının bulunduğu ileri sürüldüğünü ve ayrıca yapıyı Bakü'deki Şirvanşahlar Sarayı içindeki Divanhane'nin ortasında yer alan sekizgen planlı 15. yüzyıldan kalması mümkün yapıyla ilişkili gördüklerini bildirmektedir (Sözen 1981: 213). Ancak, O.C. Tuncer, Emir Bayındır Kümbeti'nin Divanhane'nin ortasındaki sekizgen planlı yapıyla benzerlikler gösterdiği görüşüne katılmakta ve Divanhane'nin Kubbe'üs Sahra'nın çevre yapıda ufak değişikliklerle yeni bir yorumu olduğunu ve birinde

kolonlu, kemerli revağın, türbe kesimini dıştan sararken, bu yapıda olayın gövdede oluştuğunu ifade etmektedir. Aynı yazar, bu yapıyı kendi türünü kendinde yaratan, ancak başarısız olduğu için bir daha uygulanmayan ilk ve son örnek olarak yorumlamaktadır (Tuncer 1991: 91).

Emir Bayındır Kümbeti'nin yarı açık kısmı beden duvarlarında yapılan düzenlemelerle tasarlanmış olup, yapının çevresinde ayrı bir revak düzenlemesi yapılmamıştır. Diğer bir deyişle, kendine has bir mimariye sahip olan yapı, tasarım ve uygulamada ilktir.

3.2. Emir Bayındır Kümbetinin Cephe Özellikleri

Kesme taş kullanılarak inşa edilen Emir Bayındır Kümbeti'nin cephe özellikleri anlatılırken, zeminden başlayarak çatıyı da kapsayan üç ana bölüm, Tuncer'in de kullandığı terminoloji ile *oturtmalık, *gövde ve *külâh kısımları olarak adlandırılmış olup (Tuncer 1991: 87), her bölüm ayrı tanımlanacaktır (Fotoğraf 4, 5, 6, 7; Şekil 3, 4, 5, 6).

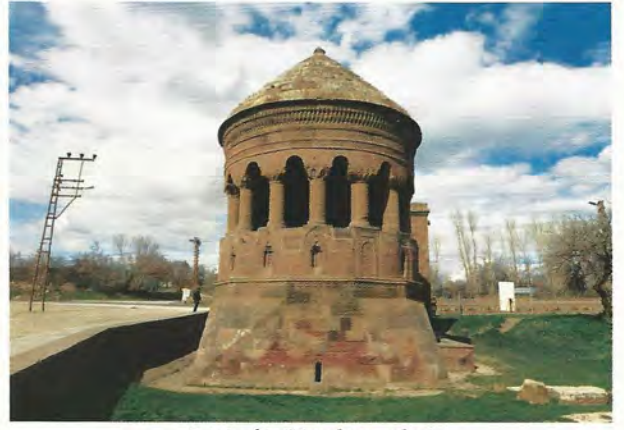
Oturtmalık

Kümbetin kare planlı mezar odasının, zeminin üstüne çıkan köşelerinde iki yönlü üçgen pahlar kullanılarak, yapı kare formdan onikigen forma dönüştürülmüştür. Oturtmalık olarak adlandırılan bu bölüm, etek silmesiyle sona ermektedir. Yapının kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu duvarlarında birer mazgal penceresi bulunmaktadır.

Oturtmalık bölümünün bitiminde, alttan üste sırasıyla zencerek motifi ve iki kavallı balık sırtı motifi ile bezelen 35 cm. yüksekliğinde bir etek silmesi kullanılmış ve bu silme ile silindirik gövdeye geçiş yapılmıştır. Silmenin üst kotu + 1.51 m. olmakla birlikte, zemin kotu cephelere göre değişken olduğu için, silmenin zeminden yüksekliği de farklılık göstermektedir. Örneğin güney batı cephede silmenin üst kotu zeminden ölçüldüğünde 2.30 m. civarındadır.

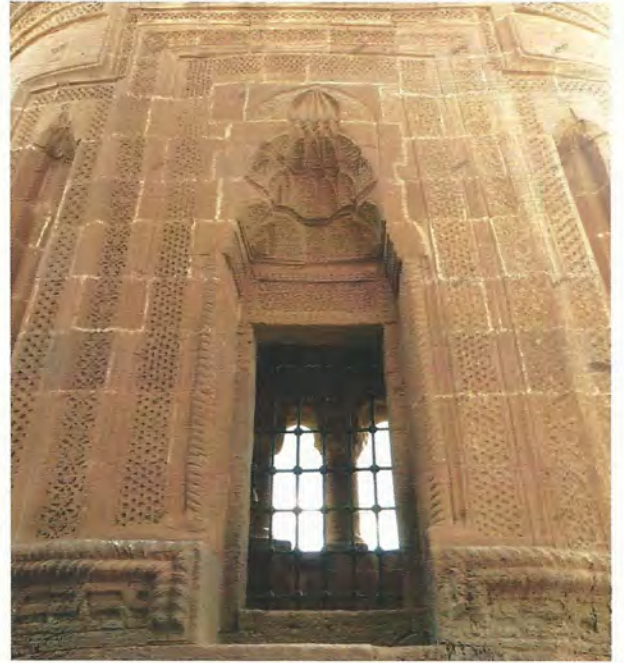
Fotoğraf 4. Güneydoğu cephesi.

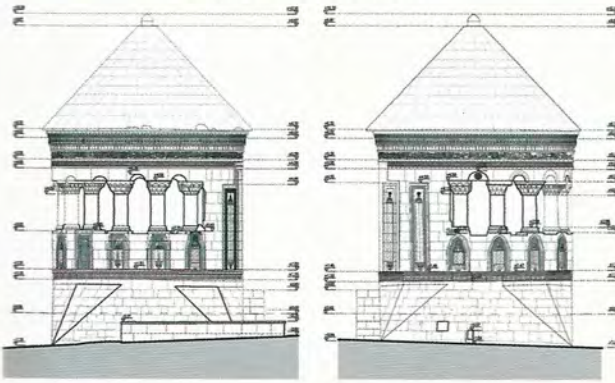
Fotoğraf 6. Güneybatı cephesi.

Fotoğraf 5. Kuzeybatı cephesi.

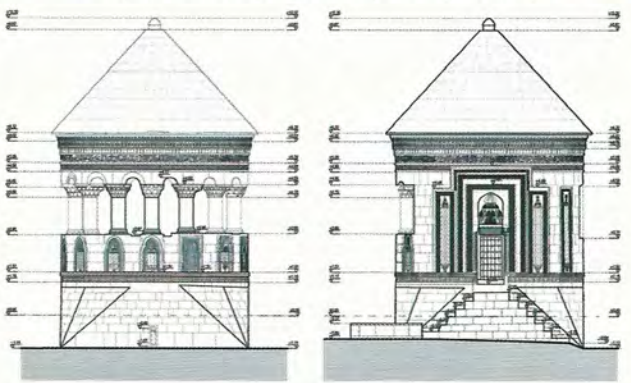

Fotoğraf 7. Kuzeydoğu cephesinde yer alan giriş açıklığı.

Şekil 3. Güneydoğu cephesi rölövesi.

Şekil 4. Kuzeybatı cephesi rölövesi.

Şekil 5. Güneybatı cephesi rölövesi.

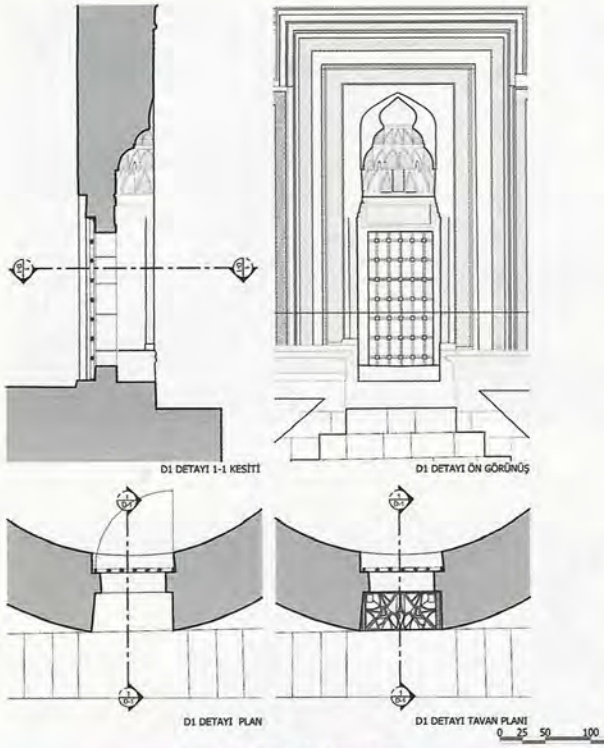
Şekil 6. Kuzeydoğu cephesi rölövesi.

Gövde

Cephelerde yapıyı çevirecek şekilde kullanılan etek silmesinden sonra, külah eteğine kadar yükselen silindirik formlu gövde yer almaktadır. Gövdenin güney yönde göle bakan bölümü açık, kuzeye bakan bölümü ise kapalı olarak birbirinden tamamen farklı bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Girişin verildiği kapalı nitelik taşıyan kuzeydoğu cephedeki tek açıklık, anıtsallaştırılarak tasarlanan kapıya aittir. Bu cephe, kapının iki yanında yer alan nişler, çevre-

sindeki geometrik ve bitkisel motiflerle zengin bir biçimde bezenmiştir. Sözen, uygulanan bu zengin bezemelerle yapının gövde bölümünde yer alan dolu ve boş bölümler arasında belirli oranda uyum sağlanmaya çalışıldığını ifade etmektedir (Sözen 1981: 156).

Üst katın girişi için çift yönlü düzenlenen, sağda altı, solda dört basamaklı taş merdivenle, +0.80 kotundaki sahanlığa ve lokmalı demir parmaklıklı giriş kapısına erişim sağlanmaktadır (Fotoğraf 7; Şekil 7). Kapı boşluğunun üzeri-

Şekil 7. Giriş kapısı rölövesi.

Fotoğraf 8. Giriş açıklığının üstündeki bezemeli lento.

ne yerleştirilen lentonun etrafı palmet motiflerinden oluşan bir kuşakla çevrelenmiş olup, kuşağın içinde üç adet sekizgen formlu geometrik geçmeli rozet yer almaktadır (Fotoğraf 8). Lentonun üzerinde ise üç sıra halinde mukarnaslı kavsara kullanılmıştır.

Giriş kapısının iki yanında, etek silmesinin üstünden başlayan ve mukarnaslı kavsara ile bağlantıyı sağlayan burmalı sütunçeler bulunmaktadır. Sütunçelerden sonra iki yana doğru anıtsal girişi çevreleyen üç kuşak tasarlanmıştır. Bu kuşaklardan içteki geometrik, ortadaki palmetli, dıştaki kuşak ise anıtsal girişin iki yanına yerleştirilen dekoratif nişleri çevreleyen bir hasır örgü niteliğindedir. Nişler, girişin sağ ve sol tarafına yerleştirilmiş olup, yarım yıldız planlıdır. Altta ve üstte birer dilimli mukarnaslı bezemeye sonlanmaktadır. Etrafları hasır örgü motifli bir kuşakla çevrilmiştir. Anıtsal kapının etrafında bulunan kuşakların tamamı süslemesiz bir kuşakla çevrelenerek vurgulanmış ve bir taç kapı etkisi yaratılmıştır. Anılan kuşak yanlarda +4.49 m.de, kapının üzerinde ise + 5.22 m.de bitmektedir. Sağ taraftaki dekoratif nişin benzeri, sağ yönde de tekrarlanmıştır.

Yapıya girişin verildiği kuzeydoğu cephesinin dışındaki yönlerde, yapının etek silmesinden sonra yükselen

silindirik gövdesinin yüksekliğinin yaklaşık olarak üçe bölündüğü, altta bir anlamda parapet görevi oluşturan kısmın, biri dışında oldukça derin ve bezemeli nişlerle değerlendirildiği görülmektedir. Sadece, iç mekânda yer alan mihrabın arkasına gelen kısımda niş uygulanmamıştır. Sütun kaidelerinin altına, yarım sekizgen planlı, altta dilimli üstte ise bademli olarak sonlanan birer kör niş yerleştirilmiştir. Nişlerin etrafı, bitkisel bezemeli ve geçmeli geometrik motiflerle süslenmiştir. Ana eksenin solunda kalan ve içerideki mihrabı karşılayan sütunun altındaki kör nişin etrafı ise dörtlü düğüm motifli silme kuşakla çevrelenerek, mihrap vurgulanmıştır (Fotoğraf 9).

Kümbetin parapetin üstündeki bölümünde, yaklaşık 1.08 m. yüksekliğinde sekiz bağımsız kalın ve bodur sütun ile duvar bitimlerinde birer adedi duvara bitişik olarak konumlanan sütunçelerden oluşan toplamda 10 adet sütunla çevrelenmiş bir galeri oluşturulmuştur. Güneydoğu cephesinde duvara bitişik olarak konumlanan sütundan başlanarak yerleştirilen ve giriş cephesi hariç diğer cephelerden algılanan bu sütunların kaideleri, yapıyı çevreleyen yaklaşık 39 cm. kalınlığındaki parapet duvarlarının üzerine oturtulmuştur. Bu bölümde kaidenin alt kotu ile sütun başlığının üst kotunun arasındaki yükseklik, aralarında bazı küçük farklılıklar olsa da, 1.70 m. civarındadır.

Kısa sütunların üzerinde kaba görümlü mukarnaslı sütun başlıkları yer almaktadır (Fotoğraf 4, 5, 6). Yaklaşık 51 cm. yüksekliğindeki bu sütun başlıkları biçim açısından birbirinden farklılık göstermektedir. Üç sıra mukarnaslı sütun başlıklarının düzgün bir işçilikle biçimlendirildiği görülmektedir.

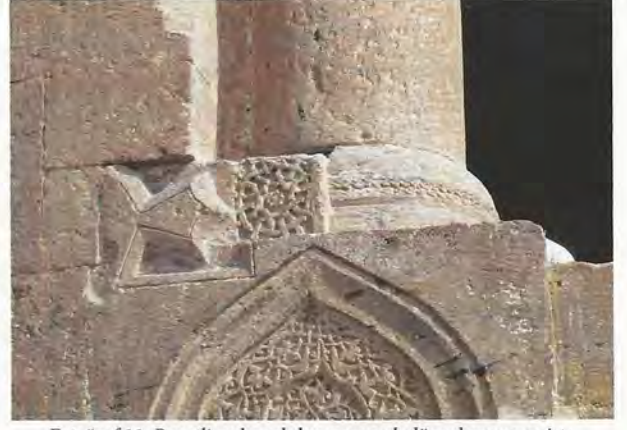
Fotoğraf 9. Mihrabın cepheye bakan kısmı.

Fotograf 10. Sivri kemer aynasının üzerinde, dairesel formlu bitkisel motifli kabartma rozet.

Sütunlar birbirine güneydoğu yönde ilki düz lentolu ve üstü sivri kemerli ve kabartmalı olan hariç, yuvarlak kemerlerle bağlanmaktadır. Yuvarlak kemerlerin yüksekliği 22 cm. civarındadır. Kapalı bölümden yarı açık bölüme geçişin olduğu kısımda, soldan sağa 1 ile 2 nolu sütun arasındaki sivri kemer aynasının üzerinde bitkisel motifli kabartmalı bir rozetin bulunduğu görülmektedir (Fotograf 10). 1 nolu sütunun altına, geçiş elemanı olarak rozetli ve kapalıdan yarı açık düzenlemeye geçişte kullanılan bir köşe taşı yerleştirildiği görülmektedir (Fotograf 11).

Anıtsal kapının süslemesiz kuşağının yanlardaki bitiş noktasında, yaklaşık olarak 16 cm. yüksekliğinde saadet düğümü motifli bir kuşak yapıyı çevrelemektedir. Bu kuşağın

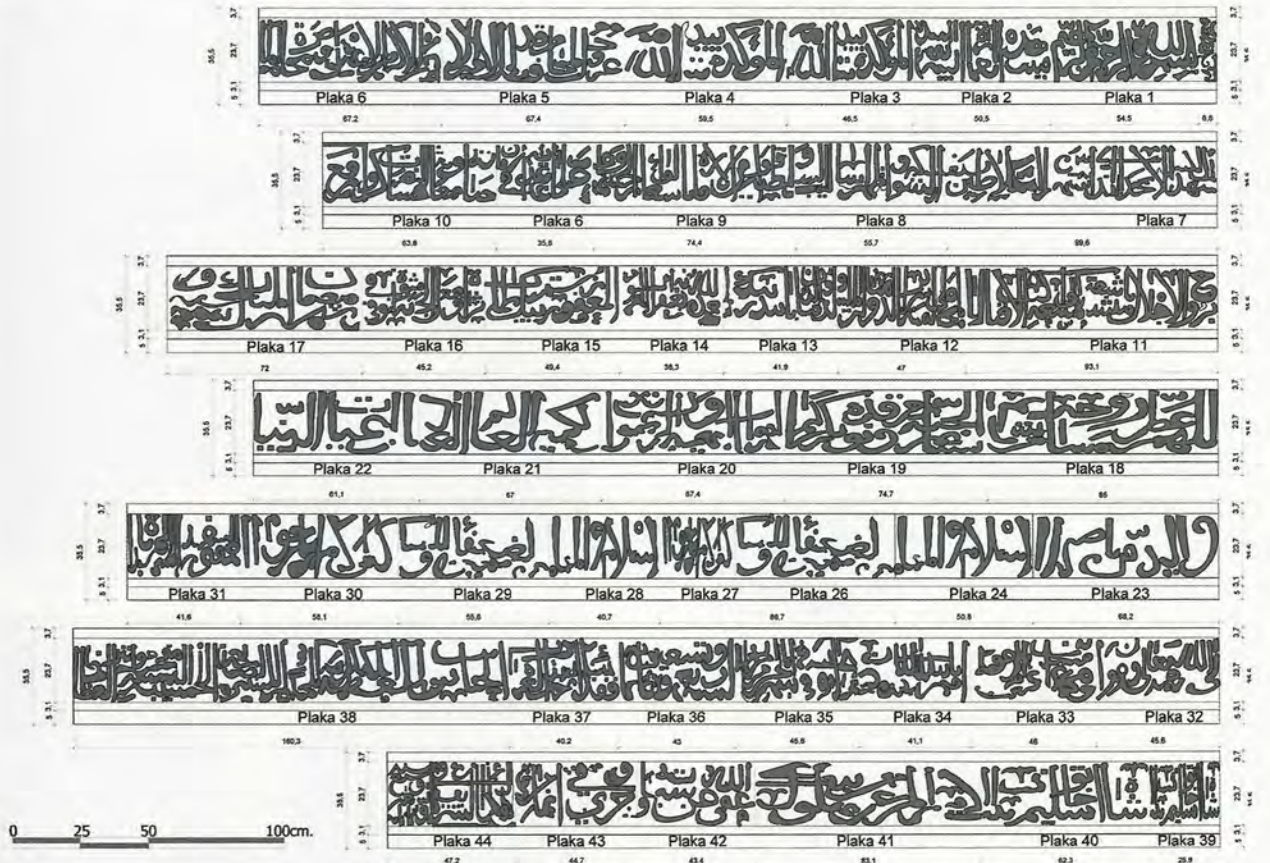
Fotograf 11. Rozetli ve kapalıdan yarı açık düzenlemeye geçişte, sütunçe kaidesinin altında kullanılan bezemeli ve rozetli taşlar.

üzerinde ise Arapça harflerle yazılmış 24 cm. yüksekliğinde bir inşa kitâbesi yer almaktadır. Bu kitâbe, Uluçam tarafından, üç sıralı mukarnas dizisinden oluşan saçak silmesinin altında, silme şeritler arasında tüm gövdeyi saran geniş bir ayet kitabe kuşağı (Uluçam 2002: 205) olarak tanımlanmaktadır (Şekil 8).

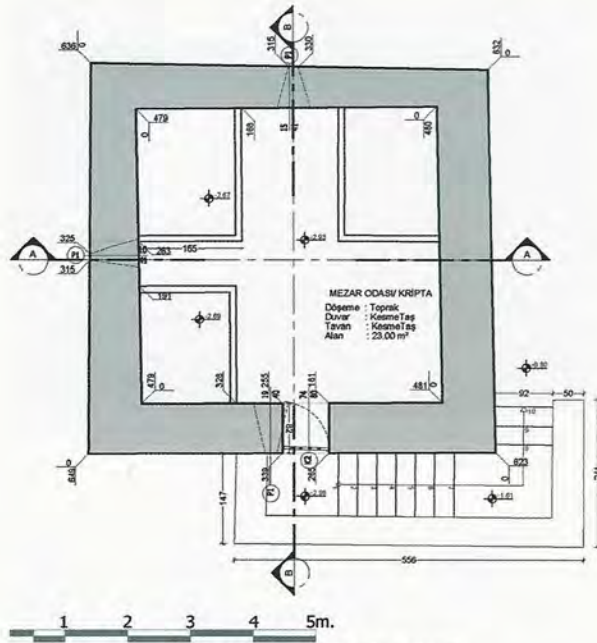
Kitâbe kuşağının üzerinden başlayarak, yapıyı çevreleyen 55 cm. yüksekliğinde ve üç sıralı düzenlenen mihrapçeler ve mukarnas sıraları külahın etek silmesini oluşturmaktadır.

Külâh

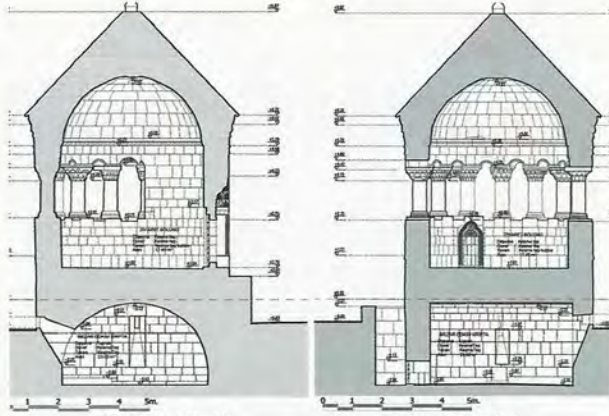
Gövdenin üzeri içte kubbe, dışta ise +3.55 m. yüksekliğindeki onbir sıralı kesme taş ile kaplanmış konik formlu külahla örtülmüştür. 48 derece eğime sahip olan konik kü-

Şekil 8. Kumbetin yapım kitabesi.

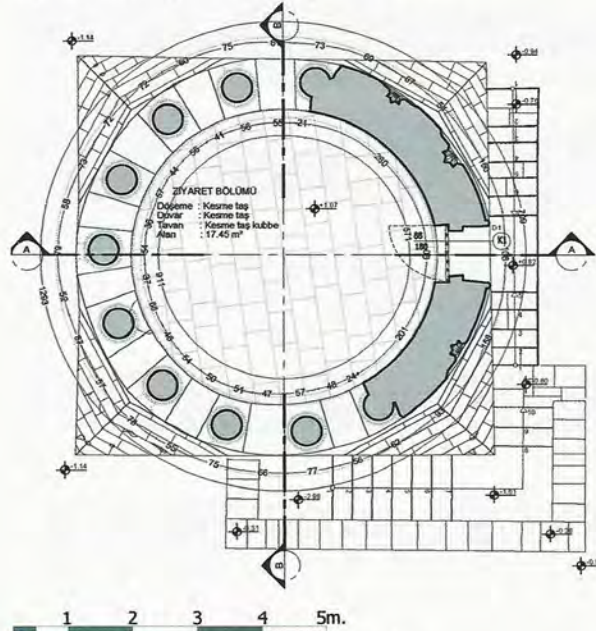
Şekil 9. BK-01-Mezar odası planı rölövesi.

Şekil 10. A-A Kesiti.

Şekil 11. B-B Kesiti.

lah örtü tipi, ilçedeki diğer örneklerle karşılaştırdığında, bezemesiz ve oldukça basık niteliğe sahiptir. Çatının damlalığı hafifçe dışa taşmakta olup, çatı merkezinde topuz şeklinde biçimlendirilmiş bir taş âlem yer almaktadır.

Şekil 12. Ziyaret bölümü planı.

3.3. Mekân Özellikleri

Mezar Odası/Kripta

Yapının mezar odası/ Kripta bölümüne, kuzeydoğu cephesinin köşesindeki iki basamak ile başlayan, sonra sahanlıktan dönülerek, güneydoğu cephe duvarına bitişik altı basamak ile devam eden L biçimli bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Merdivenin çevresi, taş kaplamalı bir duvarla çevrilmiş olup, duvarların üzeri taş harpuşa ile kaplanmıştır.

Merdivenin bitiminden sonra küçük bir sahanlık, mezar odasının giriş sahanlığı olarak kullanılmaktadır. Kapı boşluğu 80 cm. yüksekliğinde olup, lokmal demir parmaklıkla yapılan bir kapı kanadı ile kapatılmıştır. 4.80x4.80 m. ebatlarındaki kare planlı mezar odası, kesme taş malzemeli beşik tonoz ile örtülmüştür. Cenazelik katının zemini toprak olup duvarları ve tavanı kesme taş malzemedir (Şekil 9, 10, 11; Fotoğraf 12).

Mezar odasının kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu duvarlarında yaklaşık 15x40 cm. yüksekliğinde birer mazgal penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler iç mekânda dört yönde genişletilerek, 53x176 cm. boyutlarına getirilmiştir.

Mekânda kuzeybatı ve güneydoğu duvarına bitişik olarak yerleştirilen ve etrafı bordürle çevrilen üç adet mezar bulunmaktadır.

Üst kat/Ziyaret Kısım

Ziyaret bölümüne, kümbetin kuzeydoğu cephesinde yer alan ve günümüzde lokmal demir parmaklıklı bir kapının yerleştirildiği anıtsal nitelikli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Dairesel planlı mekân yaklaşık 4.70 m. çapında olup, 17.45 m² alana sahiptir (Şekil 10, 11, 12; Fotoğraf 13).

Fotoğraf 12. Mezar odası/ Kriptada mazgal pencere ve mezarların görünümü.

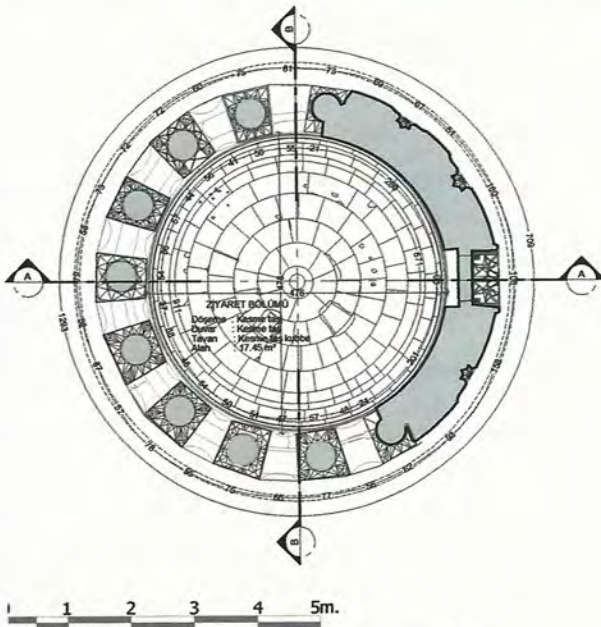
Fotoğraf 13. Ziyaret bölümü girişi ve dairese planlı mekanın görünümü.

Fotoğraf 14. Mihrap.

Fotoğraf 15. Ziyaret bölümünde dairesel mekan, mihrap ve yarı açık alanın görünümü.

Şekil 13. ZK-01 Ziyaret bölümü tavan planı.

+1.07 kotundaki ziyaret mekânının içinde, kible yönünde bir mihrap nişi yer almaktadır. Dilimli sivri bir kemerle sonlanan mihrabın iki sıra mukarnaslı kavsarası vardır. Etrafı ise örgü kuşakla çevrilmiştir (Fotoğraf 14).

Duvarlar kesme taş ile örülmüş olup, döşemesi kesme taş kaplamalıdır. Dairesel planlı mekânın duvarlarının, sağır olan kısmı kasnak kotu olan + 5.27 m. kotuna kadar yükseltilmiştir. Kümbetin yarı açık kısmında ise korkuluk duvarının üzerinde konumlandırılan dairesel planlı taş kaidelerin üzerinde yaklaşık 1.08 m. yüksekliğinde ve çapları ortalama 44 cm. civarında olan sekiz kalın taş sütun ile kapalı bölümlere geçişlerde duvara bitişik olarak yerleştirilen sütunçelerle dairesel formu bir galeri oluşturulmuş ve iç mekânda loş bir etki yaratılmıştır. Yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan taş sütun başlıkları incelendiğinde, dış cep- hedeki mukarnas bezemelerin iç mekânda da devam ettiği görülmektedir (Fotoğraf 15).

Ziyaret mekânının üzeri yedi sıralı kesme taş ile örülmüş bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin kilit taşının alt kotu, +7.62 m. olarak ölçülmüştür (Şekil 13).

3.4. Yapının Sorunlarının Değerlendirilmesi

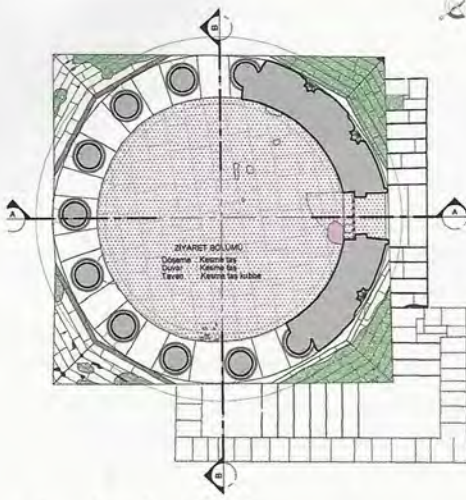
Analiz Yöntemi ve Sorunların Tespiti

Çalışma konusu olan tescilli yapının sorunlarının tespit analizi sürecinde, 4 ana başlık altında çalışılmıştır. Bu başlıklar, malzeme sorunları, yapısal sorunlar, drenaj sorunları ve uyumsuz müdahaleler olarak belirlenmiştir.

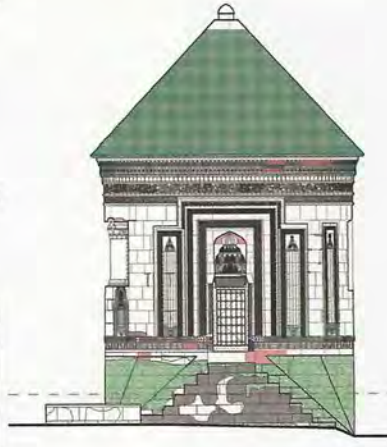
Bununla birlikte, kümbette yapısal açıdan önemli bir sorun gözlenmemiştir. Ancak, yapının özellikle malzeme ve drenaj açısından ciddi sorunlarının bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca uyumsuz/muhdes müdahale ve ekler yapıda hasar oluşmasına neden olan sorunlardır. Bu bağlamda analizler aşağıdaki konularda yoğunlaştırılmıştır (Şekil 14, 15, 16, 17).

A. MALZEME SORUNLARI	
	PARÇA KAYBI/ KOPMA
	YÜZEYDE UFALANMA/ DÖKÜLME
	RENK DEĞİŞİMİ/ KARARMA
	AŞINMA
	TUZLANMA
	BİTKİLENME
	YOSUNLANMA
B. DRENAJ SORUNLARI	
	NEM SORUNU
C. UYUMSUZ EK VE MALZEMELER	
	NİTELİKSİZ, MUHDES EKLER
	UYUMSUZ ONARIM MALZEMESİ
	VANDALİZM

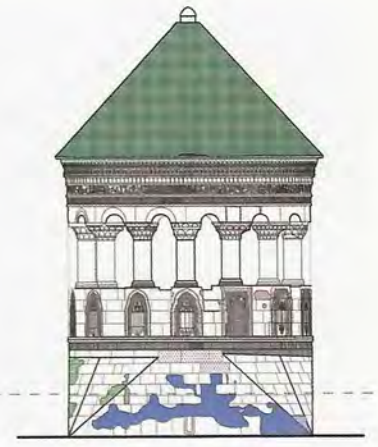
Şekil 14. Yapının Sorunlarına yönelik analiz lejandı.

Şekil 15. Ziyaret bölümü planı hasar tespit analizi.

Şekil 16. Kuzey doğu cephesi hasar tespit analizi.

Şekil 17. Güneybatı cephesi hasar tespit analizi.

Malzeme Sorunları

Yerinde yapılan incelemeler sırasında yapının ana yapı malzemesi olan taşın zarar gördüğü anlaşılmıştır. Taş yüzeylerinde ufalanma/dökülmeden, yüzeyde parça kaybı/kopmaya varan bozulmalar, renk değişimi/kararma, yosunlanma, bitkilenme ve tuzlanma olarak sınıflandırılan malzeme sorunları tespit edilmiş ve bu durum hasar tespit analiz paftalarına işlenmiştir (Fotoğraf 16).

Drenaj Sorunları

Drenaj sorunları incelenirken, bu sorunun özellikle yerden yükselen nemden kaynaklandığı tespit edilmiş ve bu durumun yapıya ciddi zarar verdiği değerlendirilmesi yapılmıştır (Fotoğraf 17).

Uyumsuz/Muhdes Müdahaleler ve Ekler

Uyumsuz/muhdes müdahale ve ekler çalışması, yapıya sonradan yapılmış niteliksiz müdahaleleri tespit etmek amacıyla hazırlanmış olup, bir değişmişlik analizi niteliği taşımamaktadır. Tarihi yapı ve çevresinde uyumsuz müdahaleler incelenirken, bu sorunun üç başlıkta incelenmesi uygun görülmüş ve lejand uyumsuz/muhdes müdahale ve ekler, uyumsuz onarım malzemesi ile vandalizm olarak düzenlenmiştir.

Fotoğraf 17. Yerden yükselen neme örnek.

Fotoğraf 16. Oturtmalık bölümünde liken ve yosun oluşumu, tuzlanma ve nemlenme.

4. Restitüsyon Araştırması

4.1. Dönemleme Çalışması ve Onarım Amaçlı Müdahaleler

Yapıdan gelen izler ve restitüsyon araştırmasında ulaşılabilen kaynaklardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, restitüsyonda iki ana dönem belirlenmiştir.

I. Dönem-1481 (İnşa Tarihi)/1965 Yılına Kadar

Kümbetin kitâbesine göre, yapı Emir Bayındır Bey için eşi Şah Selime Hatun tarafından 886/1481 yılında yaptırılmıştır (Uluçam 2002: 202).

Şerif, kümbetin alt katında yer alan Bayındır'ın kabrini gördüğünü, ancak kabrin yıkılmış olduğunu bildirmektedir. Etrafını çeviren kitâbenin çok güzel ve okunaklı olduğunu bildiren yazar, kitâbenin tam metnini Arap harflerle yayınlamıştır (Şerif 1932: 77). Aynı yayında, Bayındır Camisi'ne ait kitâbeler de yayınlanmış olup, caminin duvarında "Amel Baba Han" yazdığını ve bu mimarın kümbetle camiye yaptığını ifade etmektedir. Cami ile kümbetin vakfiyesinin sol tarafta kenar ve ortasından biraz kırık olduğu, kitâbenin altında bitişik nakışlı dairenin altındaki yazının ise okunmadığı ifade edilmektedir. Bayındır'ın yakınında oğlunun kitâbesi olarak verdiği diğer bir metin ise Miladi 1488 yılına aittir (Şerif 1932: 78).

Fotoğraf 18a, 18b. Emir Bayındır Kümbetinin görünümü, Tarihsiz (VGMA 2014).

Yazarın, mezar odasındaki definler ile ilgili verdiği bilgiler de önemlidir. Yazar, *Rüstem'in kabri hakkında rivayet muhtelifdir. Bazıları oğlu Bayındır'ın kümbetinde medfun olduğunu zikrederlerse de, bu kümbetin altında üç kabir yeri vardır. şeklinde saptamalarda bulunmuş olup, hangi mezarın kime ait olduğunun bilinmediğini yazmaktadır* (Şerif 1932: 80). Tuncer'in, yapının cenazelik kısmı ile ilgili bilgiler verdiği, toprak ve yıkıntılı döşeme içinde sanduka veya mezar görülmediği bilgisi yer almaktadır (Tuncer 1991: 91). Belgeleme çalışmaları sırasında, mezar odasında üç adet mezar düzenlemesinin mevcut olduğu görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan bazı fotoğraflar yapının onarımı öncesi durumunu yansıtmaktadır (Fotoğraf 18a, 18b). Uzunçarşılı'nın, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri adlı kitabında yayınlanan bir fotoğrafın altında, Rüstem Beyoğlu Baysungur Bey Türbesi tanımlaması yer almaktadır. Bu fotoğrafta da, yapının genel olarak günümüzdeki durumuna benzer olduğu gözlenmektedir.

Dönemde kümbetin planimetrik özellikleri ve cephe nitelikleri açısından özgünlüğünü koruduğu, yapıda küçük değişiklikler yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 18). Örneğin, yapının o dönemde özgün giriş kapı kanatları hakkında elimizde yapıdan gelen bir iz olmamakla birlikte, yapının ilk yapımında bezemeli mimari niteliğine ve döneme uygun

ağşap kündekari çift kanatlı bir kapının kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Şekil 19).

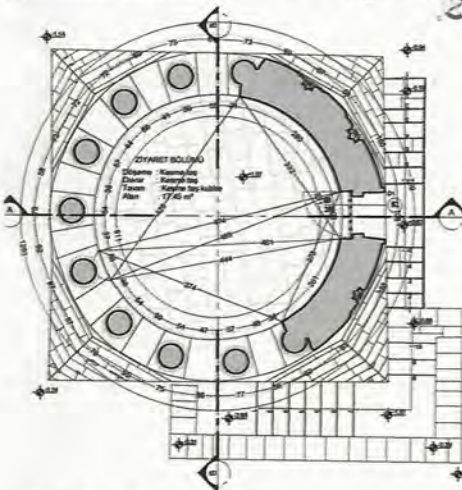
Döşeme kaplaması özgün kullanımda da ziyaret katında taş, mezar odası/kriptada ise toprak olmalıdır.

II. Dönem-1965/Günümüz

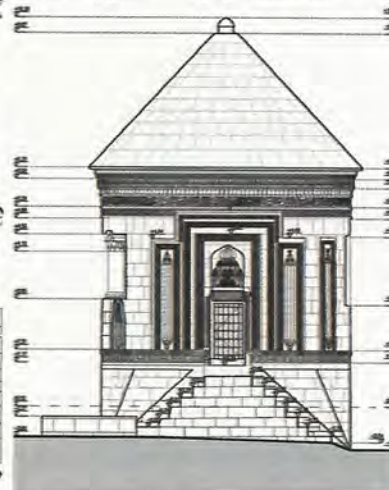
Kümbetin 1965 yılında bir onarım gördüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgelerden anlaşılmaktadır. Sahib Erken tarafından yapının tespit ve tescilinin yapılmasına yönelik hazırlanan kitabenin kopyası, Vakıf Eski Eser Kitabesi Fişi olarak kaydedilmiştir (VGMA 2014). Belgede, kümbetin üst kısmındaki ziyaret bölümündeki girişe iki taraflı beşer basamaklı merdivenle çıkıldığı belirtilmekle birlikte, merdivenin günümüzde bir yönde altı, diğer yönde dört basamaklı olduğu görülmektedir. Bu değişiklik, tarihini belirleyemediğimiz sonraki bir dönemde gerçekleştirilen bir onarım çalışması sırasında yapılmış olmalıdır. Uluçam tarafından hazırlanan kitapta ise, *zeminden hayli yüksekte bulunan kümbetin kapısına ulaşan ve oturtulmuş kuzey duvarına yaslanan taş merdiven bugün mevcut değildir, bilgisi bulunmaktadır* (Uluçam 2002: 205). Ancak merdivenin anılan dönemdeki durumu ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

II. dönemde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.07.1986 tarih ve 1007 nolu kararıyla kümbetin çevre duvarının yapılması, ayrıca caminin sıva, boya ve badanasının yenilenmesi uygun görülmüştür. Konuya ilişkin hazırlanan projeye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde ulaşılmıştır.

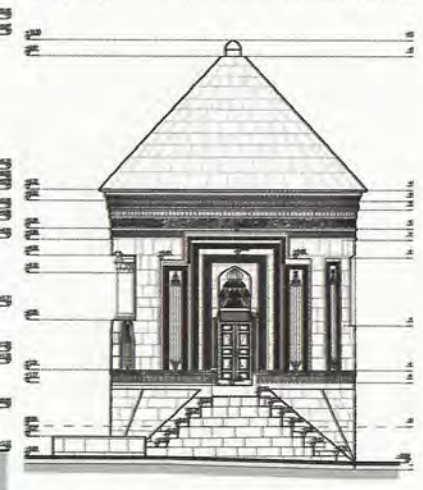
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.06.2006 tarih ve 11 sayılı kararında ise, yapılan onarımın özenle gerçekleştirilmediği, ancak söz konusu müdahalelerin basit onarım kapsamında olmasından ötürü ve yapının mimari bütünlüğüne ciddi bir zarar vermediği göz önünde bulundurularak uygulamanın bu haliyle kabulüne, ayrıca bundan sonra yapılacak basit onarım çalışmaları da dahil olmak üzere,

Şekil 18. Ziyaret bölümü 1. dönem restitüsyon analizi.

Şekil 19. Kuzey doğu cephesi restitüsyon analizi.

Şekil 20. Kuzey doğu cephesi restorasyon projesi.

gerçekleştirilecek tüm uygulamalarda, yapının tarihi dokusuna uygun olarak ve çok daha özenli yürütülmesi gerektiği karara bağlanmıştır. Kararda tariflenen ve sağlıklı olmadığı düşünülen onarım çalışmalarının yapıya olumsuz etkileri, günümüzde de izlenebilmektedir.

5. Restorasyon Projesi Yaklaşımı

Hazırlanan restorasyon projesinde benimsenen temel yaklaşım, Emir Bayındır kümbetinin tasarımı, mimari özellikleri, yapım sistemi ve malzeme kullanımı açısından özgün değerlerinin korunmasını amaçlayan müdahalelerin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Tüm müdahalelerde, özgün malzemenin yerinde korunması amaçlanmış, minimum müdahale ilkesi benimsenerek, gerektiğinden fazla müdahale yapılmamasına özen gösterilmiştir (Şekil 20).

Restorasyon projesinde, kümbete fiziksel ve/veya görsel açıdan zarar veren, yapının mimari bütünlüğünü bozan uyumsuz müdahalelerden arındırılması ve bu müdahalelerin yapıya verdiği zararların mümkün olduğunca geri döndürülmesi amaçlanmıştır.

5.1. Yapıların Cephelerine İlişkin Müdahale Kararları

Cephelerde gerçekleştirilecek koruma müdahale önerileri, oluşturulan lejand çerçevesinde tanımlanarak, çizimlere işlenmiştir (Şekil 21, 22, 23, 24).

Yosunlanma, Liken ve Bitki Oluşumları

Kümbetin özellikle çatı ve oturtmalık gibi eğimli yüzeylerinde, yoğun yosunlanma, liken ve saplı bitkilerin bulunduğu gözlenmiştir. Yapılan incelemede derz aralarında çıkan saplı bitkilerin, yapıya zarar vermeden temizlenebileceği anlaşılmıştır. Bu işlem sırasında bitkilerin sprey ilaçlarla ölmesi sağlanarak, derzlerden kökleri ile birlikte çıkarılması gerekmektedir.

Ancak yosun ve likenlerle ilgili yapılan incelemede, bu oluşumların mekanik yöntemlerle temizlenmesinin

RESTORASYON MÜDAHALE KARARLARI

A.MALZEME SORUNLARINA YÖNELİK MÜDAHALELER

A.1. TAŞ MALZEME İLE İLGİLİ MÜDAHALELER

- A.1.1 Kısmi olarak malzeme kaybı olan taşlara yönelik müdahaleler
- A.1.2 Taş yüzeyinde oluşan kayıplara yönelik müdahaleler
- A.1.3 Taş temizliği müdahaleleri
- A.1.4 Taş yüzeylerindeki tuzlanmanın temizliği müdahaleleri
- A.1.5 Taş yüzeylerde özgün olmayan yazıların temizliği müdahaleleri
- A.1.6 Taş yüzeylerde bitkilenme temizliği müdahaleleri
- A.1.7 Taş yüzeylerdeki yosunlanma temizliği müdahaleleri

A.2. AHŞAP MALZEME İLE İLGİLİ MÜDAHALELER

- A.2.1. Mevcut ahşap elemanlara yönelik onarım müdahaleleri

A.3. HARÇ İLE İLGİLİ MÜDAHALELER

- A.3.1. Derz harcı ve muhdes onarım harcına yönelik müdahaleler

A.4. METAL MALZEMELER İLE İLGİLİ MÜDAHALELER

- A.4.1. Mevcut metal elemanlara yönelik müdahaleler

B.NEM SORUNUNA YÖNELİK MÜDAHALELER

- B.1. Zeminden gelen nem sorununa müdahaleler

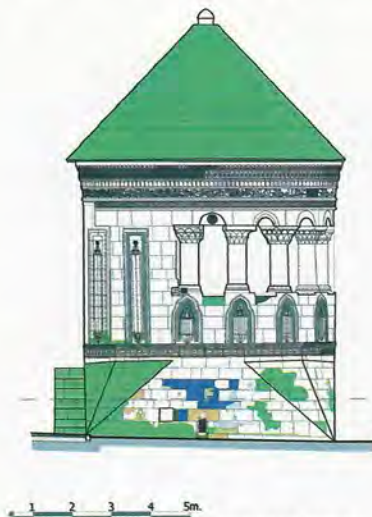
C.UYUMSUZ/ MUHDES EK VE ÖĞELERE YÖNELİK MÜDAHALELER

- C.1. Niteliksiz/ Muhdes eklere yönelik müdahaleler
- C.2. Uyumsuz onarım malzemesine yönelik müdahaleler

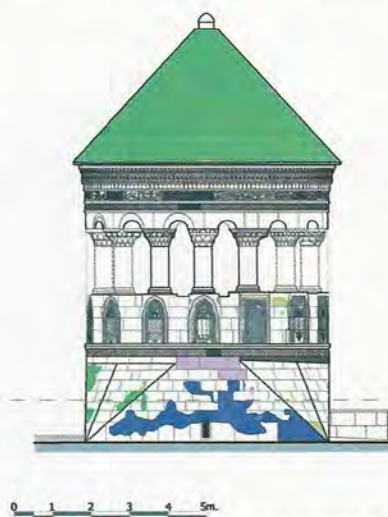
D. YENİ İMAL EDİLMESİ ÖNERİLEN MİMARİ ÖĞELER

- D.1. Güncel kullanım gereği eklenen ve yenilenen öğeler

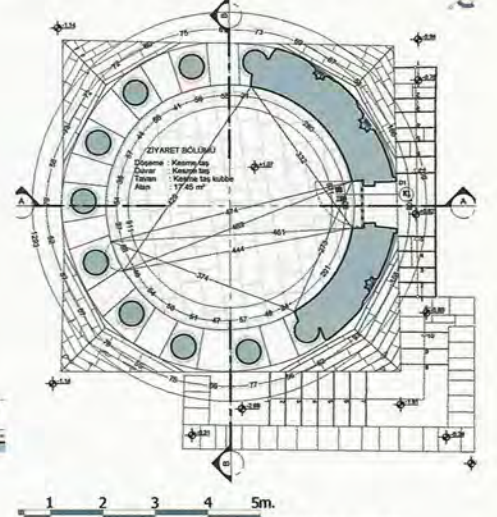
Şekil 21. Restorasyon projesi müdahale kararları lejandı.

Şekil 22. Kuzeybatı cephesi müdahale önerileri.

Şekil 23. Güneybatı cephesi müdahale önerileri.

Şekil 24. Mescit katı planı müdahale önerileri.

taş yüzeyine zarar vereceği saptanmıştır. Bu zarar, yosun köklerinin taş yüzeyinden içeri girmesi nedeniyle daha da artacak, mekanik işlem yüzeyde kayıplara neden olacaktır. Bu nedenle bu aşamada yosun ve liken temizliği önerilmemektedir.

Taş Yüzeylerindeki Tuzlanmanın Temizliği

Tuzlanma görülen taş yüzeylerinin, uzmanlar tarafından deiyonize su emdirilmiş kağıt hamuru ile kaplanarak temizlenmesi gerekmektedir

Yüzeyde Kararan Bölümlerin Temizlenmesi

Cephede kirlenme olan duvar yüzeylerinin temizlik işlemi, uzmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Yapının yüzeyinde oluşan kir tabakasının yumuşatılması için, yüzeyin kontrollü şekilde yıkanması önerilmektedir. Bu uygulama hem yapının yüzeyindeki toz tabakasını alacak, hem de ıslak işlemten sonra yüzey yumuşak fırçalarla fırçalanarak, temizlik işlemi tamamlanacaktır.

Yüzeydeki Çimento İçerikli Harç Kalıntılarının Temizlenmesi

Geçmiş yıllarda yapılan restorasyon uygulamaları sırasında kullanılan yapının özgün malzemesi ile uyumsuz malzemelerin özgün malzemeye zarar vermeden itinayla ayıklanması önerilmektedir.

Demir İmalatlar

Demir imalatın yüzeyine antipas sürüldükten sonra, boya uygulaması yapılmalıdır.

Taş Yüzeyinde Bütünlemeler

Taş duvar yüzeylerinde oluşan bozulmalar hasar tespit analiz paftasında işlenmiş olup, konservasyon çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Yapının cephesinde taş değiştirme işlemi gerekli görülmemekle birlikte, onarımlar sırasında gereklilik doğması halinde minimum ölçekte bütünleme yapılacaktır. Kullanılacak taşın cinsi, yapının özgün taşına uygun nitelikte olmalıdır.

Taş yüzeyinde aşınma gözlenen ve tamamlama gereken yerlerde öncelikle yüzeyden ayrılan bölümler temizlenmelidir. Taş yüzeyindeki kaybın fazla olduğunun anlaşıldığı bölümlerde hidrolik kireç ve taş tozuyla hazırlanacak harç ile tamamlama yapılmalı, yeni yapılan yüzey özgün yüzeyden yaklaşık 5- 6 mm. geride kalacak şekilde uygulama yapılmalıdır. Bu işlem yapılırken, öncelikle denemeler yapılmalı, uygun olana karar verildikten sonra uygulama tamamlanmalıdır. Yapıya zarar verebilecek bir sonuçla karşılaşılması için, harç içinde kesinlikle beyaz ya da portland çimentosu kullanılmamalı, taşın özelliğine uygun içerikte hazırlanan harç ile tamamlama işlemi gerçekleştirilmelidir.

Nemlenme Sorunu

Uygulama sırasında taş temellerin çevresinde kısmi araştırma kazısı yapılarak, özgün drenajın aranması ve bulunması halinde tekrar çalışır hale getirilmesi önerilmektedir. Özgün drenajın tespit edilememesi veya onarılarak çalıştırılamaması durumunda, hazire alanlarına zarar verilmemesine özen gösterilerek, yeni drenaj detayı uygulanmalıdır. Drenaj uygulaması aşamasında etaplama yapılmalı ve yapının strüktürel güvenliğini tehlikeye sokabilecek müdahalelerden kaçınılmalıdır.

5.2. Yapıların İç Mekânlarına İlişkin Müdahale Kararları

İç mekânlarda onarıma yönelik koruma müdahale önerileri restorasyon projesi müdahale paftalarında değerlendirilmiştir.

Ziyaret Mekânı

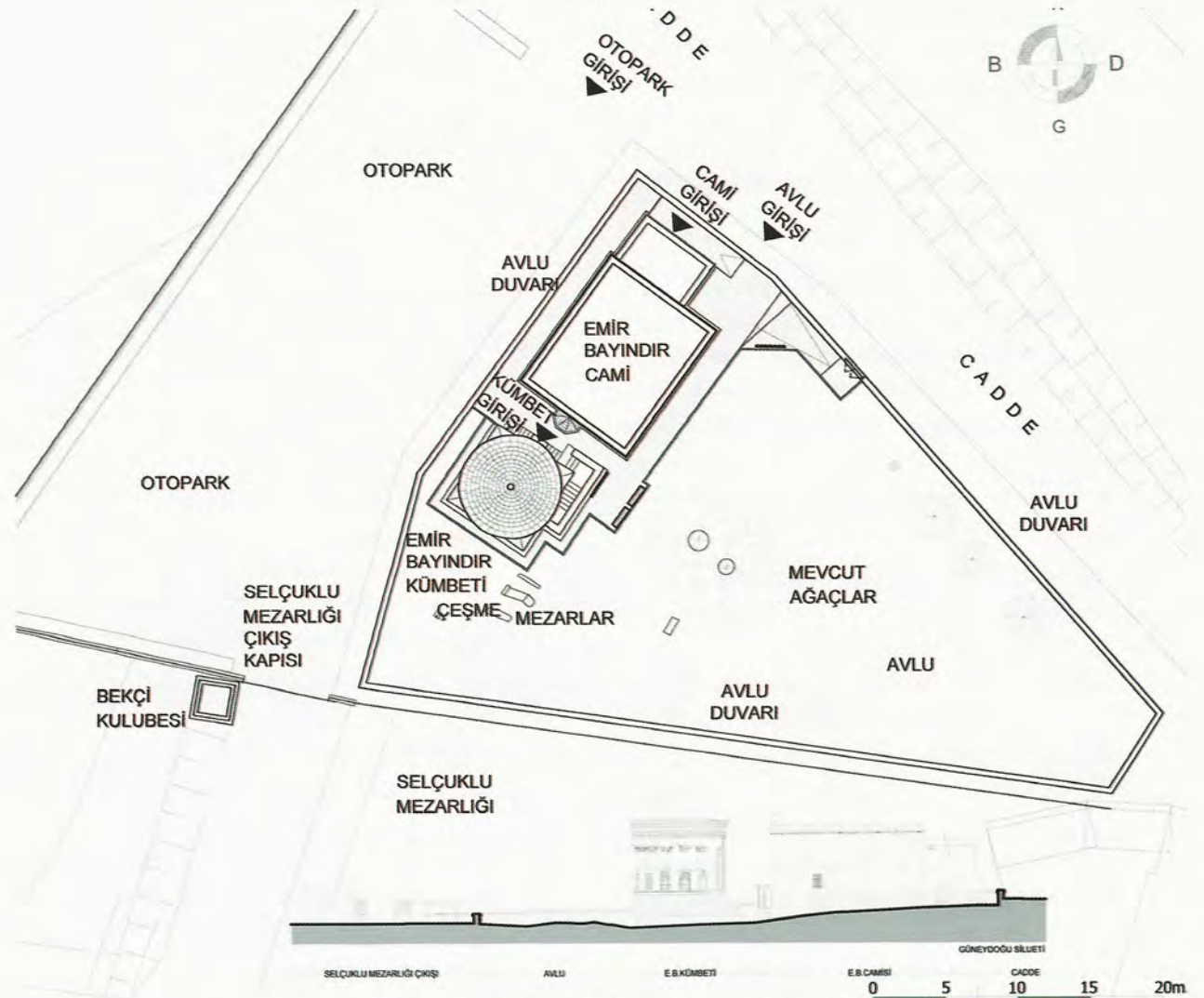
- Ziyaret mekanına giriş kapısı, restorasyon projesinde verilen detaya uygun şekilde çift kanatlı olarak, yerinde ölçü alınıp hazırlanmalıdır. Ahşap malzeme emprenye edildikten sonra üretim yapılmalı ve ahşap yüzeyi cilalanmalıdır.
- Tuzlanma görülen taş yüzeylerinin, uzmanlar tarafından deiyonize su emdirilmiş kağıt hamuru ile kaplanarak, tuz temizliğinin yapılması gerekmektedir.
- Taş yüzeyinde kirlenme, kararma ve renk değişimi görülen yerler, uzmanlar tarafından müdahalelerde tanımlandığı şekilde öncelikle yıkanarak, yumuşak fırçalarla temizlenmelidir.
- Özellikle yapının tavanında varlığı gözlenen çimento harç kalıntılarının, mekanik yöntemlerle, bisturi kullanarak, özgün dokuya zarar vermeden özenle temizlenmesi önerilmektedir.

Mezar Odası/Kripta

- Toprak zeminde seviyesi bozulan bölümler, çok müdahale etmeden aynı kota getirilmelidir. Bu işlem sırasında mezar bölümlerine zarar verilmemesine özen gösterilmelidir. Ayrıca mekânın içine atılan yabancı maddeler temizlenmelidir.
- Cenazelik mekanının kapısı, demir malzeme ile restorasyon projesinde verilen detaya uygun olarak yerinde ölçü alınıp üretilmelidir.
- Mazgal pencerelerinin hem havalandırmayı sağlaması, hem de içeri hayvan girişini ve yabancı madde atılmasını engellemesi amacıyla tel ile kapatılması önerilmektedir.
- Yoğun tuzlanma görülen taş yüzeylerinin, uzmanlar tarafından deiyonize su emdirilmiş kağıt hamuru ile kaplanarak, temizlenmesi gerekmektedir.

Şekil 25. Kısmi çevre düzenleme projesi hazırlanan kümbetlerin yerleşimi.

Şekil 26. Emir Bayındır Kümbeti ve Camii kısmi çevre düzenleme projesi.

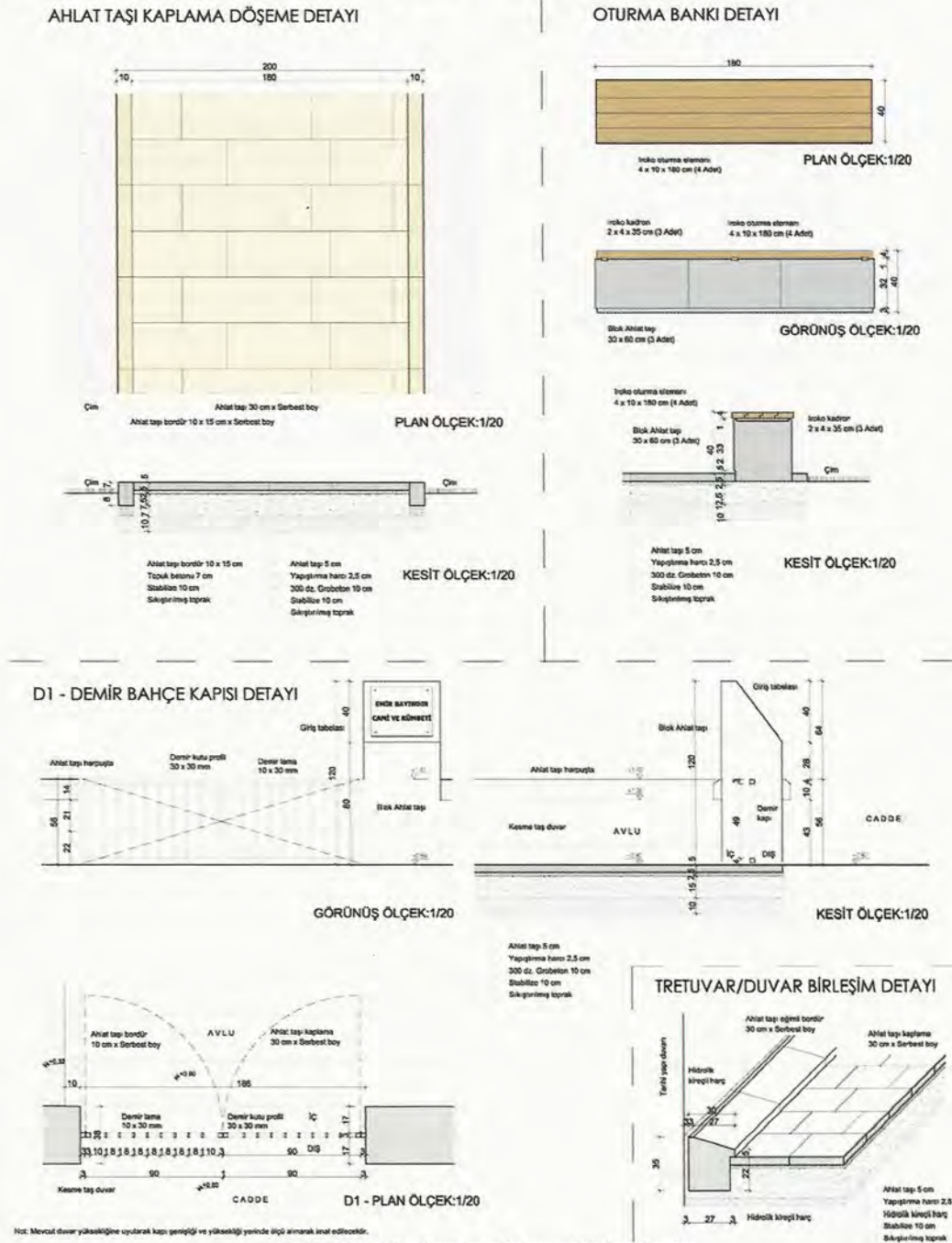
5.3. Yapının Yakın Çevresine İlişkin Çevre Düzenleme Kararları

Ahlat'ta tarihi süreçte farklı dönemlerde inşa edilen kümbetler, türünün en seçkin örnekleri arasındadır. Ancak Ahlat'a gelen ziyaretçilerin bu yapılara ulaşmaları, ulaşsalar yapıları gezebilmeleri ve niteliklerini anlamaları, bilgilendirme ve yönlendirme eksiklikleri nedeniyle oldukça zordur. Ayrıca bu ziyaretlerin kontrollü yapılması, ziyaretçilerin yapılara bilinçli veya bilinçsiz zarar vermelerinin önlenmesi gerekmektedir.

Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından hazırlanan listeye göre; Bitlis, Ahlat'ta yer alan önemli mezar yapılarından, Emir Bayındır Kümbeti, Usta Şakirt Kümbeti, Şeyh Necmettin Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Emir Ali Kümbeti, Şirin Hatun Boğatay Aka Kümbeti, Hüseyin Timur Esen

Tekin Kümbeti, Hasan Padişah Yanında Bulunan Kümbet (Yarım Kümbet), Alimoğlu Kümbeti, Kitabesiz Kümbet veya Keşiş Kümbeti, Dede Maksut Kümbeti, Mirza Muhammet Kümbeti, Anonim Kümbet, Erzen Hatun Kümbeti) olarak verilen 14 adet yapının ulaşım ve sunum açısından sorunlarının olduğu görüşü oluşmuştur (BVBM 2014) (Şekil 25). Hazirelerinde araştırma kazısı yapılmayan ve kapsamlı koruma projeleri hazırlanmayan bu yapılarla ilgili olarak, geçici nitelikli çevre düzenleme çalışmalarının yapılması önerilmiştir. Bu yaklaşımın nedeni, kümbete ulaşımı ve yapının kısaca tanıtımını sağlamayı amaçlamakta olup, müdahaleler alttaki katmanlara zarar vermeyecek nitelikte gerçekleştirilmelidir.

Aşağıda, Emir Bayındır Kümbeti'ne yönelik geçici nitelikli çevre düzenleme önerilerine (Şekil 26, 27) yer verilmiş olup, öneriler özetlenmektedir;

Şekil 27. Çevre düzenleme projesi kapsamındaki bazı detaylar.

- Kümbete ulaşım, caminin kuzey doğu yönünde yer alan yoldan sağlanmaktadır. Bahçe kapısından itibaren kümbete de ulaşılacak şekilde, caminin çevresinden bağlanan Ahlat taşı kaplamalı bir tretuvar yapılması önerilmektedir. Tretuvar bitişinde, 10 cm. genişliğinde Ahlat taşı kullanılarak üretilmiş bordürler yer almaktadır. Tretuvar üzerinde cami ile kümbetin tarihçesi ve mimarisi hakkında bilgilerin verildiği pano ile oturma elemanı kullanılması önerilmektedir.
- Kümbetin yakın çevresinde yer alan hazire alanında, araştırma kazısının yapılması planlanmalıdır. Restitüsyona yönelik çalışma ve değerlendirmelerin yapılması aşamasında gerçekleştirilen alan çalışması ve literatür araştırmasında, kümbetin çevresinde tarihi nitelik taşıyan mezarların bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Hazire bölümünde araştırma kazısı yapılarak, mezar taşlarının ortaya çıkarılıp, alanın düzenlenmesi önerilmektedir. Alanda planlanması gereken araştırma kazısının, konuya ilişkin deneyimli uzman bir sanat tarihçisi yönetiminde, ekipte Restorasyon Uzmanı Y. Mimar bulundurulması ve buluntuların belgelenmesi önerilmektedir. Kazı ve belgeleme çalışmalarından sonra, koruma ve çevre düzenlemesine yönelik öneriler, kazı ve belgeleme ekibi ile birlikte değerlendirilerek, projeye son hali verilmelidir.
- Kümbet ve yakınındaki caminin tanıtımı için, doğru bilgilerin yer aldığı Türkçe-İngilizce düzenlenmiş bilgi panolarının hazırlanması önemli görülmekte olup, tabela ve bilgi panoları için üretime yönelik detaylar çevre düzenleme projesinde sunulmuştur.
- Aydınlatma projesi de, çevre düzenleme projesinde benimsenen yaklaşım ve ilkeler doğrultusunda, sadece yapının yakın çevresi için önerilmiştir.

6. Sonuç

Akkoyunlu dönemine tarihlenen Emir Bayındır Kümbeti, kendine has mimarisi ve benzerlerinden farklı yenilikçi yaklaşımı ile hala ihtişamla ayakta durmaktadır. Emir Bayındır Kümbeti, Ahlat'ta inşa edilen diğer kümbetlerden yarı açık galerili ve kapalı sistemin birlikte kullanıldığı tasarımı ile ayrılmaktadır.

Bu önemli mimari mirasımızın koruma sorunları nedeniyle, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce kümbetin koruma projelerinin hazırlanması kararı verilmiştir. Koruma projesinin ilk aşaması olan belgeleme sürecinde, yapının mevcut durumu, mimari niteliği ve sorunları incelenmiş, yapı 1/50'den, 1/1'e doğru giden ölçeklerde detaylandırılarak, çizimler tamamlanmıştır. Ayrıca analitik röleveler ha-

zırlanarak, yapıda kullanımı tercih edilen malzemeler belirlenmiş, malzeme, drenaj ve uyumsuz ek ve malzemeler gibi yapıyı olumsuz etkileyen etkenler tespit edilerek, röleveler üzerine işlenmiştir.

Gerçekleştirilen teknik analiz çalışmaları sırasında, Emir Bayındır Kümbeti'nin Ahlat'taki diğer kümbet ve mezar alanlarındaki anıtlarda da benzerleri gözlenen türde, bitkilenme, yosunlanma, tuzlanma, uyumsuz onarım, vandalizm gibi pek çok etkenin yapıların taş yüzeylerine ciddi zarar verdiği ve sorunların günden güne arttığı anlaşılmıştır.

Projenin bir sonraki etabı olan restitüsyon aşamasında gerçekleştirilen araştırmalar ile, yapının tarihsel süreçte geçirdiği değişim irdelenmiş ve bu araştırmalar sonucunda yapı çözümlenmeye çalışılmıştır. Restitüsyon araştırması sonucunda yapının mimari niteliği açısından büyük çapta özgünlüğünü koruduğu anlaşılmıştır.

Projenin üçüncü ve son aşaması olan restorasyon aşamasında korumaya yönelik "Müdahale Kararları" geliştirilirken, röleve sürecinde tamamlanan teknik analizlerden gelen bilgiler ve restitüsyon araştırması sürecinde elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Hazırlanan restorasyon projesinde benimsenen temel yaklaşım, kümbetin tasarımı, mimari özellikleri, yapım sistemi, malzeme kullanımı açısından özgün değerlerinin korunmasını amaçlayan müdahalelerin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Koruma çalışmalarında minimum müdahale ilkesi benimsenmiş ve gerektiğinden fazla müdahale yapılmamasına özen gösterilmiştir.

Anıtsal niteliğe sahip bu önemli yapının koruma çalışmalarının planlanarak, uzmanlarca konservasyon restorasyon çalışmalarının gerçekleştirilmesi, yapının varlığını sürdürmesine katkı sağlayacaktır. Taş yüzeyindeki bozulmalar, tuzlanma, yosunlanma, onarımlar, vandalizm gibi etkenlerle ilgili öneriler ön müdahale niteliğinde olup, korumanın sürdürülebilir olması ancak yürütülecek kapsamlı araştırmalar ve alınacak sonuçlarla mümkün olabilecektir. Örneğin; kümbetin özellikle çatı ve oturtmalık gibi eğimli yüzeylerinde, yoğun yosunlanma, liken ve sapsı bitkiler bulunmaktadır. Özellikle derz aralarına konumlanan sapsı bitkilerin, yapıya zarar vermeden alınması mümkün olabilmekle birlikte, yosun ve likenlerin temizliğinde, bu oluşumların mekanik yöntemlerle temizlenmesinin taş yüzeyine zarar vereceği saptanmıştır. Mekanik yöntemle işlem yapılması durumunda, ilk işlemde bile yosun köklerinin taş yüzeyinden içeri girmesi nedeniyle yüzeyde kayıplara neden olacağı ve aynı çevre koşulları sürdüğü için bir süre sonra yosun ve likenlerin yüzeylerde tekrar görüleceği düşünülmektedir. Bu sorun, daha önce de bahsedildiği gibi Ahlat Meydan Mezarlığı'ndaki mezar taşları da dahil olmak üzere, bir çok tarihi yapıyı ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu aşamada, yosun ve likenlerin temizliğinin yapılmasından kaçınılması ve gelecekte Üniversite laboratuvar

ortamında araştırma programları çerçevesinde yapılardan alınan örneklerle yosun, liken vb. örneklerin türlerinin tespit edilmesi, daha sonra yaşamsal ihtiyaçlarının araştırılıp, taş yüzeyinde yaşamasını engelleyecek, taşa zararı olmayan solüsyonların geliştirilmesi gibi önerilerin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ahlat kümbetlerinin ziyaretçilere sunumu, tanıtımı konusunda da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ziyaretçilerin bu yapılara ulaşmaları, kontrollü şekilde ziyaret etmeleri ve ni-

teliklerini anlamaları konusunda bilgilendirme eksiklikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Bitlis Emir Bayındır kümbetinin çevresinde hazire kazısının tamamlanarak, bütüncül yaklaşımlı bir çevre düzenleme projesinin hazırlanmasına kadar, alanın belirli bir kısmını kapsayan geçici nitelikli bir çevre düzenlemesi tasarımı yapılmıştır. Bu düzenleme ile bölgeye gelen ziyaretçilerin kümbeti kontrollü ve rahat bir şekilde ziyaret etmeleri ve doğru bilgilere ulaşmalarının sağlanması hedeflenmiştir.

Kaynakça

BVBM 2014	Emir Bayındır Kümbeti Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri ve Raporu, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Bitlis.
Kılıç 1999	Orhan Kılıç, XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534- 1605), Ankara: Tamga Yayıncılık.
Sözen 1981	Metin Sözen, <i>Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi</i> , İstanbul.
Şerif Abdürrahim 1932	<i>Ahlat Kitabeleri</i> , İstanbul: Hamit Matbaası.
Tabak 1972	Nermin Tabak, <i>Ahlat Türk Mimarisi</i> , İstanbul.
Tuncer 1991	Orhan Cezmi Tuncer, <i>Anadolu Kümbetleri II</i> , Ankara.
Uluçam 2002	Abdüsselam Uluçam, <i>Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis</i> , Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Uzunçarşılı 1988	İsmail Hakkı Uzunçarşılı, <i>Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri</i> , Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
VGMA 2014	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara.

NOT: Kaynak verilmeyen tüm fotoğraf ve çizimler makalenin yazarına ait olup, çizimler 2013- 2014 yılları arasında üretilmiş, fotoğraflar da aynı tarihlerde çekilmiştir.

restorasyon

Restorasyon | Konservasyon | Arkitektural | Sanat Yada | Yıl 2016 Sayı 1

